

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

ЯРОШЕНКО Тетяна Олександрівна

УДК [070:004.738.5]+021(091)

**ЕЛЕКТРОННИЙ ЖУРНАЛ В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНИХ
РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕКИ: ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ ст.**

07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство»

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерства культури і туризму України

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, професор
Загуменна Віра Вікторівна,
Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв,
професор кафедри інформаційного та виставкового бізнесу

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Матяш Ірина Борисівна
Науково-дослідний інститут архівної справи та
документознавства Держкомархіву України,
директор

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Воскобойнікова-Гузєва Олена Вікторівна,
Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,
директор Інституту бібліотекознавства

Захист відбудеться «29» травня 2008 р. о 13-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.165.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського за адресою: 03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3.

З дисертацією можна ознайомитись у читальному залі відділу бібліотекознавчої літератури Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Автореферат розіслано «17» квітня 2008 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат економічних наук

А.О. Чекмарьов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність теми. У сучасну епоху інформаційно-комунікативні технології (ІКТ) стають одними з найважливіших елементів формування нового інформаційного суспільства, суспільства базованого на знаннях. Значущою інтегральною ланкою такого суспільства є бібліотеки, які акумулюють, обробляють та поширюють у часі й просторі документовані знання. Стрімке збільшення обсягів електронних ресурсів, у т. ч. електронних журналів, у структурі інформаційних ресурсів сучасних бібліотек потребує вивчення та узагальнення теоретичних розробок, практичного досвіду, набутого в процесі створення та розвитку електронного журналу, і є важливим та актуальним завданням сучасного бібліотекознавства, необхідною передумовою наукового прогнозування розвитку бібліотечної справи в Україні.

Це особливо актуально для України, яка визначила своїм пріоритетом створення необхідних умов для забезпечення громадян і суспільства своєчасною, повною та достовірною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій. У Законі України «Про національну програму інформатизації» (від 4 лютого 1998 р., № 74/98-ВР) підкреслюється ця нова роль бібліотеки, визначаються її завдання в процесі формування нового інформаційного суспільства. Відповідні пріоритети закладені також у Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» (від 9 січня 2007 р., № 537-V), Державній програмі «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006–2010 рр. та інших важливих документах.

Стан розробленості теми. Комплексний характер дослідження зумовив звернення не лише до бібліотекознавчих праць, але й до здобутків суміжних наук – документознавства, книгознавства, бібліографознавства, інформатики, фондознавства, наукознавства тощо. Багатоплановість та багатоаспектність проблеми зумовили появу значної кількості наукових досліджень, що безпосередньо чи опосередковано стосуються теми дисертації. Зокрема, це – наукові праці Г. Воробйова, В. Джоунс, В. Ільганаєвої, Д. Кінга, Л. Костенка, Дж. Коул, С. Кулешова, Д. Куртіс, Н. Кушнарєнко, Ф. Ланкастера, І. Павлуші, Т. Павлуші, М. Слободяника, А. Соколова, М. Сороки, Ю. Столярова, К. Тєнопір, Л. Філіпової, А. Чєкмарьова, Г. Швецової-Водки, Я. Шрайберга та ін. Разом з тим, аналіз розвитку наукової думки в цьому напрямі свідчить про те, що до проведення даного дослідження розглядалися лише окремі аспекти розвитку електронного журналу в системі наукових комунікацій та відповідної роботи книгозбірень з електронними журналами, що й спричинило потребу в узагальнюючому, комплексному дослідженні розвитку електронного наукового журналу як складової інформаційних ресурсів бібліотеки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження проведено відповідно до цільової комплексної програми науково-дослідної роботи Київського національного університету культури і мистецтв, затвердженої його Вченою радою (протокол № 12 від 27 грудня 2001 р.), та комплексних наукових тем КНУКіМу: «Трансформаційні процеси в культурі та мистецтвах України» (номер державної реєстрації 0107U009539) і «Трансформація бібліотечної науки, освіти і професії в демократичній Україні» кафедри бібліотекознавства та інформаційних ресурсів, а також пов'язаного з темою дослідження «Інформаційні технології в системі інноваційної діяльності наукової бібліотеки» (номер державної реєстрації 0105U000488), що виконується в НБУВ.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексний аналіз процесу створення та розвитку наукового електронного журналу як виду документа і складової інформаційних ресурсів бібліотеки.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- здійснити наукове вивчення стану теми та проаналізувати джерельну базу дослідження;
- дати визначення поняття електронного журналу в контексті даної розвідки;
- виявити передумови виникнення та дослідити історію розвитку електронного наукового журналу в системі наукової комунікації в цілому і як документно-інформаційного ресурсу бібліотек різних країн світу, зокрема;
- дослідити специфіку та основні етапи розвитку електронного журналу в Україні та світі; визначити та обґрунтувати перспективні напрями та тенденції цього розвитку;
- проаналізувати значення та функції електронного журналу в системі інформаційних ресурсів сучасної бібліотеки; визначити основні складові технологічного циклу роботи бібліотек з електронними журналами;
- окреслити пріоритетні напрями роботи бібліотек з електронними журналами.

Об'єктом дослідження є науковий електронний журнал як вид документа в системі інформаційних ресурсів бібліотеки.

Предмет дослідження – еволюція наукового електронного журналу як засобу наукової комунікації та складової інформаційних ресурсів бібліотеки, його роль у трансформації функцій бібліотеки.

Методи дослідження. Основними методологічними засадами дисертаційного дослідження є принципи історизму, наукової об'єктивності та системності при висвітленні історичних явищ і фактів. Використано систему загальнонаукових та історичних методів, зокрема – виявлення, вивчення, пояснення, аналіз та синтез, порівняльний і проблемно-хронологічний методи тощо. Методику дослідження було підпорядковано вирішенню поставлених у дисертації завдань.

Хронологічні межі дослідження – друга половина ХХ – початок ХХІ століття – зумовлені тим, що саме в цей історичний період, із впровадженням та використанням ІКТ та бурхливим розвитком глобальної мережі, з’являються перші спроби трансформації системи документних комунікацій, зокрема – створенні та використання електронного журналу. Це дало змогу здійснити історико-порівняльний аналіз становлення наукового електронного журналу як важливого засобу наукової комунікації, простежити на різних етапах його еволюцію в системі документних комунікацій в цілому та інформаційних ресурсів бібліотеки, зокрема.

Джерельну базу дослідження становлять документи з фондів тих бібліотек України, які були лідерами у роботі з електронними журналами: Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України (НБУВ), Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія», Харківського національного університету ім. В. Каразіна, Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, Тернопільського технічного університету ім. І. Пулюя, Київського національного технічного університету «Київський політехнічний інститут», окремих універсальних обласних наукових бібліотек. Були використані також матеріали архіву Єльського університету (Yale University, США), архівні матеріали Міжнародного фонду «Відродження», Асоціації «Інформатіо-Консорціум», Міжнародної Коаліції Бібліотечних Консорціумів ICOLC та ін. Важливим джерелом є відомості з вітчизняних та зарубіжних спеціальних видань, зокрема, періодичних, довідкової літератури. Опрацьовувалися також матеріали з Інтернету – веб-сторінки бібліотек, електронні архіви тощо.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому:

- на широкому історичному тлі відтворено розвиток наукового журналу як важливого засобу наукової комунікації від друкованої форми з середини ХVІІ ст. до появи електронної форми в кінці 80-х років ХХ ст.;
- розглянуто передумови створення та визначено основні етапи розвитку електронного журналу; проаналізовано характерні ознаки та тенденції розвитку електронного наукового журналу на кожному етапі;
- комплексно досліджено історико-бібліотекознавчі аспекти еволюції електронного журналу як документно-інформаційного ресурсу бібліотеки на всіх етапах його розвитку та досліджено основні засади управління колекціями електронних журналів у бібліотеках;
- введено до наукового обігу новий фактичний матеріал про еволюцію електронного журналу, значну частину якого представлено іноземними мовами та в електронному форматі, що дозволяє розширити фактологічну базу українського бібліотекознавства, а також виважено застосувати в Україні вже перевірені на міжнародному рівні технології та досвід у напрямі роботи з електронними журналами;

- запропоновано дефініцію електронного журналу у контексті даного дослідження;
- уточнені функції бібліотек з огляду на необхідність управління змінами, що спричинені появою електронного журналу, зокрема, потребою врахування технологічного (життєвого) циклу електронного журналу в бібліотеках, а також менеджменту колекцій електронних журналів у цілому;
- розроблено технологію формування, обліку та використання електронних журналів у бібліотеках України з урахуванням комплексності взаємопов'язаних бібліотекознавчих, інформаційно-технологічних та нормативно-правових питань.

Теоретична значимість дисертаційного дослідження полягає в аналізі та узагальненні основних тенденцій розвитку електронного журналу в системі наукової комунікації; розробленні комплексу взаємопов'язаних науково-методичних та науково-організаційних засад управління колекціями електронних журналів у бібліотеках в умовах переходу до глобального інформаційного суспільства в кінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що отримані результати дозволяють ефективніше організовувати роботу бібліотек України з колекціями електронних журналів. Матеріали дослідження, зокрема технологічні засади роботи бібліотеки з електронними журналами, впроваджено у практичну діяльність окремих книгозбірень України, наприклад, наукової бібліотеки НаУКМА та ін. Вони використовуються також у системі підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців, сприяють налагодженню міжбібліотечної взаємодії на відомчому, міжвідомчому та загальнодержавному рівнях. Представлені в дисертаційній роботі матеріали, положення і висновки використовуються також у навчальному процесі вищих навчальних закладів, зокрема, Київського національного університету культури і мистецтв під час читання студентам лекцій із курсів, розроблених дисертантом: «Організація цифрових та електронних ресурсів», «Електронні бібліотеки», «Інтегровані програмні засоби автоматизації бібліотек», «Лінгвістичне забезпечення АБІС», «Моделювання АБІС»; Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв України: «Управління електронними ресурсами», «Електронні видання»; НаУКМА: «Застосування принципів Болонського процесу». Матеріали, узагальнення та висновки дисертаційного дослідження також можуть бути використані при написанні наукових праць, підручників і навчальних посібників з історії бібліотечної справи в цілому і з проблем створення електронних бібліотек та використання електронних ресурсів, зокрема.

Особистий внесок здобувача. Всі положення та висновки, винесені на захист, одержані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення дисертації оприлюднені у виступах на наукових, науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема на міжнародних наукових конференціях «Бібліотеки

та асоціації в світі, що змінюється: нові технології та нові форми співробітництва» (Крим – 1995-2007 рр.), «Електронні ресурси в бібліотеках» (Миколаїв, 2004; Алушта, 2005-2007 рр.), «Ольвійський форум – 2007: Стратегії України в геополітичному просторі» (Ялта, 2007 р.), «Університетські бібліотеки напередодні XXI століття» (Київ, 1999 р.), «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток» (Київ, 1999 р.), «Електронні журнали – бібліотекам України» (Київ, 1999 р.), «Системна модернізація університетського менеджменту» (Дніпропетровськ, 2005 р.), «Бібліотека і книга у контексті часу» (Київ, 2006 р.), «Концепція розвитку бібліотек вищих навчальних закладів в інформаційному суспільстві» (Київ, 2006 р.), «Нові інформаційні технології в освіті для всіх» (Київ, 2006 р.), «Роль бібліотек у формуванні єдиного науково-інформаційного простору України» (Київ, 2006 р.), «Інтранет/Екстранет-ресурси в наукових бібліотеках» (Київ, 2007 р.), Міжнародному науково-технічному семінарі «Розвиток бібліотечної науки, освіти, професії в умовах глобалізації інформаційного суспільства» (Київ, 2007 р.) та ін.

Публікації. Матеріали дослідження знайшли відображення в 15 публікаціях автора, у тому числі 8 – у фахових виданнях.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Обсяг дисертації – 220 стор., основний текст – 186 стор., список використаних джерел – 345 найменувань, з них – 203 іноземними мовами) – 34 стор., 6 додатків – 21 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та його актуальність, визначено об'єкт, предмет, хронологічні межі, сформульовано мету та завдання, охарактеризовано методи, розкрито наукову новизну й практичне значення дисертаційної роботи.

У першому розділі – **«Історіографія та джерельна база дослідження»** – надається визначення базових термінів дисертації, розглядається стан наукового вивчення теми та здійснюється аналіз використаних джерел. Порівнюються варіанти поняття, що вкладаються у термін «електронний журнал» різними науковцями і практиками, а також дотичних до нього термінів «електронне видання», «електронний ресурс», «електронний документ». Термінологічно обґрунтовуючи поняття «електронний журнал» як базове для дисертаційного дослідження, автор спирається на аналіз вітчизняних і зарубіжних видань загального та спеціального характеру: довідкових, монографій і підручників, статей у професійній науковій періодиці з проблем теорії комунікацій, документознавства, бібліотечної справи. В дисертації не розглядається детально історія розвитку електронного журналу з точки зору видавничої справи чи комп'ютерних технологій, оскільки це виходить за межі окреслених дослідженням рамок. Натомість

мість дослідник зосереджується на колі історико-бібліотекознавчих проблем, що постали перед книгозбірнями в процесі стрімкого впровадження ІКТ та включення електронних ресурсів до бібліотечних колекцій.

Для відтворення цілісної картини генезису електронного журналу досліджувалося широке коло вітчизняних та зарубіжних публікацій, архівних документів, електронних матеріалів. Проведений аналіз свідчить, що спеціальні вивчення етапів розвитку електронного журналу та практичної роботи з ним у бібліотеках України не проводилися. У переважній більшості вітчизняні учені та практики лише побіжно торкаються питань термінології, окремих теоретичних узагальнень та практичних аспектів роботи з електронними ресурсами взагалі, фактичний матеріал розпорошено у значному масиві публікацій. Цим проблемам присвячено окремі статті теоретиків і практиків бібліотечної справи у фаховій періодиці України (журнали «Бібліотечний вісник», «Вісник Книжкової палати», «Бібліотечна планета», «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», «Бібліотечний форум України»), у збірниках наукових і науково-практичних праць, матеріалів конференцій тощо. Усі вітчизняні публікації можна поділити на ті, що присвячені в цілому проблемам впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій у практику діяльності бібліотек і можуть бути використані для визначення стратегій у роботі з електронними журналами, а також ті, що описують окремі аспекти діяльності в напрямі створення та використання електронних ресурсів, якщо в них навіть не йдеться конкретно про електронні журнали (наприклад, каталогізація електронних ресурсів).

Аналіз публікацій дозволяє простежити еволюцію підходів до дослідження процесів впровадження ІКТ в українських книгозбірнях у цілому і процесів створення та включення у бібліотечні колекції електронних ресурсів (баз даних, електронних каталогів, електронних журналів, електронних книг тощо), а також формування цілісних електронних бібліотек, зокрема. Від посилення на зарубіжний досвід, від постановки проблеми, від опису окремих аспектів роботи з електронними ресурсами (наприклад, проблеми авторського права, аналіз статистики використання, каталогізація) науковці переходять до певних теоретичних узагальнень, а накопичений практичний матеріал дає можливість здійснити аналіз еволюційних змін у структурі та функціях сучасної бібліотеки в цілому, у використанні електронних документів (у т. ч. електронних журналів) у сукупному документно-інформаційному ресурсі сучасної бібліотеки зокрема.

З огляду на вищеозначене, важливими для дослідження є монографії українських учених О. Воскобойнікової-Гузевої, І. Давидової, Т. Добко, В. Ільганаєвої, С. Кулешова, Л. Петрової, М. Слободяника, М. Сороки, А. Чекмарьова, Г. Швецової-Водки; публікації О. Баркової, В. Болдовського, В. Загуменної, Н. Зайченко, Л. Костенка, О. Луганського, Н. Орлеанської, І. Павлуші, Т. Павлуші, А. Чекмарьова, Г. Шемаєвої, Т. Шерепи та ін. Найбільш повно висвітлено тему електронних ресурсів (проблеми термінології, каталогізації, організації, концептуальних засад у створенні вітчизняних електронних ресурсів) у публі-

каціях О. Баркової, Н. Зайченко, В. Копанєвої, Л. Костенка, О. Сокур, А. Чекмарьова. Практичним питанням використання електронних ресурсів у вітчизняних книгозбірнях присвячено публікації Т. Березної, Т. Вилегжаніної, В. Дригайла, З. Савіної, Г. Ядрової, В. Ярошук та ін.

Проблемам інформатизації бібліотек у цілому присвячені дисертаційні дослідження, що були захищені в Україні: О. Кириленка, І. Ляшенко, Т. Павлуші, О. Пашкова, Л. Філіпової та ін. Проте аналіз названих та інших наукових розвідок засвідчив, що в них розглянуті лише окремі аспекти роботи бібліотек у галузі використання ІКТ, зокрема з електронними ресурсами. Введено в науковий обіг деякі факти, цінні з огляду на предмет нашого дисертаційного дослідження, однак, комплексно питання «Електронний журнал», «Колекція електронних журналів у бібліотеках» не досліджуються.

Матеріали науково-практичних конференцій і семінарів, таких як міжнародних конференцій «Крим» (1993-2007 рр.), спеціальної щорічної тематичної конференції «Електронні ресурси», започаткованої в Україні з 2003 р., конференцій Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА), Європейської Асоціації Дослідницьких Бібліотек LIBER, Консорціуму бібліотек, що працюють з електронними ресурсами eifl.net, Асоціації Дослідницьких Бібліотек США (ARL), Коаліції Наукових Публікацій та Наукових Ресурсів (SPARC), Російського проекту «Наукова електронна бібліотека» та ін., дають можливість простежити тенденції впливу ІКТ на трансформацію місії сучасної бібліотеки в цілому і, зокрема, на еволюцію формування нової невід'ємної складової бібліотечного фонду – електронні ресурси.

Важливими джерелами вивчення історії електронних журналів та їхнього місця в структурі фонду бібліотеки стали праці зарубіжних дослідників, передусім американських. Фокусування в дослідженні уваги на США та країни Західної Європи зумовлено виникненням тут електронного журналу та значним досвідом цих країн у сфері впровадження ІКТ в усіх галузях, зокрема, використання електронних ресурсів у бібліотечно-інформаційному забезпеченні науки, освіти та культури, виробленні відповідних стандартів, які використовують наразі й бібліотеки України. Наукові журнали, до того ж, є основою колекцій академічних бібліотек, і, зокрема в США, складають у середньому 70% бібліотечних колекцій. І вже майже 50% з них становить передплата електронних журналів. Тому саме бібліотеки є основними у виробленні відповідних стратегій розвитку електронного журналу.

Вивчення проблеми широко представлено у закордонних наукових публікаціях. Власне термін «Електронний журнал» було вперше введено до обігу в публікації американських вчених Н. Сондака і Р. Шварца, а ідея широкого впровадження електронних ресурсів вперше прозвучала в праці Ф. Ланкастера («На шляху до безпаперової інформаційної системи»), пізніше – в публікаціях А. Одлишка, Е. Окерсон, Ст. Хамада та ін., які передбачали кризу традиційних журналів і розглядали електронні журнали як панацею від проблем в інформа-

ційному забезпеченні академічної громади. Серед найбільш ґрунтовних досліджень електронних журналів – монографії та публікації таких американських вчених, як Д. Кінг, Дж. Коул, Д. Куртіс, А. Одлишко, Е. Окерсон, К. Тенопір та ін., британських дослідників – К. Бурден, В. Голл, Л. Карр, Д. Ніколас, С. Петерс, Е. Уоткінсон, С. Хічкок; праці фахівців Канади, Австралії, Нідерландів, Шотландії, Польщі, Німеччини, Ізраїлю та ін. Близькими за темою до нашого дослідження є також наукові праці російських учених (Я. Шрайберга, Ф. Воройского, Ю. Хохлова, О. Лаврик та ін.), а також, публікації російських електронних журналів: «Российские электронные библиотеки» та «Электронные ресурсы в библиотеках», які відображають дослідження теорії та практики створення і використання електронних ресурсів, у т. ч. електронних журналів (стандарту, протоколи, метадані, питання збереження електронних документів, засоби пошуку та організації доступу, правові та економічні аспекти створення та використання електронних ресурсів, питання інформаційної безпеки, роль таких ресурсів у системі дистанційного навчання тощо).

Усі публікації в закордонних фахових виданнях можна поділити на такі, що безпосередньо присвячені ролі та функціям електронних журналів, і такі, де описуються окремі аспекти роботи, зокрема бібліотек, із цими журналами (відбір, каталогізація, цінові, технічні аспекти, аналіз використання тощо). За бібліометричними дослідженнями, проведеними за базою даних SCOPUS (станом на грудень 2006 р.), найбільше таких публікацій у провідних фахових наукових журналах *Serials Librarian* – 114, *Serials Review* – 56, *Interblending and Document Supply* – 50, *Learned Publishing* – 47, *Science and Technology Libraries* – 42, *Electronic Library* – 31, *Information Services and Use* – 28, *Journal of the American Society for Information Science and Technology* – 28, *Journal of Electronic Materials* – 27, *Journal of Information Science* – 24 та ін.

Важливим джерелом вивчення історії наукового журналу в електронну еру стали архівні документи, як вітчизняні, так і закордонні. Насамперед, це документи архівів бібліотек України, що були серед піонерів у створенні та використанні електронних ресурсів, зокрема, електронних журналів; архіву «Інформатіо-Консорціуму» (асоціації, що об'єднує бібліотеки України в спільному використанні світових електронних ресурсів); Міжнародного фонду «Відродження», Інституту математичного моделювання «Фраксім» та ін. Були також використані матеріали електронного архіву Відділу електронних колекцій бібліотеки Єльського університету (США), Федерації цифрових бібліотек, Міжнародної Федерації бібліотечних асоціацій та установ (IFLA), Ліги дослідницьких бібліотек Європи, Асоціації дослідницьких бібліотек США, Міжнародної коаліції бібліотечних консорціумів (ICOLC), що об'єднує понад 150 консорціумів бібліотек із різних країн світу в їхніх стратегіях щодо роботи з електронними ресурсами, пов'язаних з електронними журналами та ін.

Разом з тим, здійснений аналіз свідчить, що історія наукового журналу – від друкованого до електронного – як важливого засобу наукової комунікації в

бібліотекознавчому контексті вивчалася лише фрагментарно. Тема не була предметом спеціального окремого дослідження і тому потребує системного наукового вивчення.

У другому розділі – **«Еволюція електронного журналу як виду документа та джерела інформації: основні етапи»** – розглянуто передумови, особливості та загальні тенденції розвитку наукового електронного журналу як важливого засобу наукової комунікації. Обґрунтовано зумовленість появи електронного журналу технологічними, економічними та іншими факторами розвитку людської цивілізації в епоху переходу від постіндустріального до інформаційного суспільства, основні тенденції та напрями розвитку електронного журналу в різних країнах світу, передусім у Північній Америці та Західній Європі.

Дисертаційна розвідка засвідчила, що науковий журнал вважається найбільш успішним та вдалим засобом наукової комунікації в історії науки як першоджерело для опублікування наукових ідей, теорій, результатів досліджень, місце для критичного розгляду нових знань та поширення нових ідей, наукової та технічної інформації зокрема, і наукового спілкування в цілому. Він є найбільш ефективною та низьковартісною моделлю публікації та розповсюдження наукової інформації. Публікація статті в журналі визначає рейтинг ученого, його пріоритет; через посилення на попередні роботи забезпечується наступність у дослідженнях, інтернаціональний характер науки.

Модель наукового журналу, що з'явилася понад 350 років тому, була і залишається донині ефективною. Зафіксовані основні функції наукового журналу: реєстрація авторства, сертифікація якості дослідження (шляхом незалежного рецензування), наукове спілкування та збереження результатів наукової роботи через видання. Встановлено, що поява електронного журналу позитивно вплинула на ці функції та надала їм нових переваг, зокрема в оперативності та зручності пошукових можливостей. Зафіксовано швидкі зміни у розвитку електронного журналу: від перших експериментів у 1960-х – 1970-х роках до бурхливого зростання, пов'язаного з появою веб-технологій на початку 1990-х років. На початку XXI ст. електронний журнал не лише виступає вдалою альтернативою своїй друкованій формі, але й починає домінувати у моделях розповсюдження наукової інформації. Нечуваними, з огляду на історію видавничої справи, темпами відбулося поширення електронного журналу за перші 10-15 років його існування у світових мережах: від перших – наприкінці 1980-х років – до понад 45 тисяч у 2007 р.), що спричиняє навіть прогнози щодо припинення вже в недалекому майбутньому видання традиційного (на паперовому носії) журналу.

Відбулися швидкі зміни в технологіях електронних журналів: від розповсюдження текстових публікацій журналу в форматі plain text через listserv, електронну пошту та FTP – до сучасних технологій. У «донтернетівський» період електронні журнали не мали успіху через незручні інтерфейси та відсутність координованих міжнародних телекомунікаційних мереж. З появою на по-

чатку 1990-х р. World Wide Web-технологій, що поєднали текст, зображення та гіперпосилання, розпочався новий етап у ері електронних журналів та електронних комунікацій у цілому. Ці технології та системи навігації і перегляду інформації, формати PDF та HTML, а наразі SGML, XHTML, XML і Metadata, стандарти відкритого URL та SFX, надають користувачам зручну та уніфіковану форму представлення та доступу до електронних журналів. Визначені як основні переваги електронного журналу: технології гіпертекстових зв'язків (від опису до повного тексту) та стандарт Відкритого URL (забезпечує стандартизований обмін метаданими).

Появу електронних журналів зумовлено ще рядом факторів, зокрема високою вартістю друкованих видань та обмеженнями у їхньому розповсюдженні – «криза серіальних видань». Тому продовжуються пошуки альтернативних моделей поширення наукової інформації в електронну епоху, крім традиційної журнальної. Найбільш вдалою є модель відкритого доступу, що реалізується через відкриті журнали та архіви (репозитарії). Визначено, що нова модель не впливає суттєво на функції електронного журналу, а лише вносить певні фінансові та організаційні зміни в схеми розповсюдження наукової інформації.

Зрозуміло, що в майбутньому кількість публікацій, що створені в електронному середовищі і для електронного середовища, лише зростатиме, і електронний журнал все більше здобуватиме пріоритетну роль серед засобів наукової комунікації в суспільстві знань.

На основі узагальнення великого обсягу фактичного матеріалу визначені основні етапи в еволюції електронного журналу. Історичний розвиток наукового електронного журналу як моделі наукової комунікації спонукає до беззаперечного визнання нових можливостей та переваг електронних видань у цілому для забезпечення глобального, широкого доступу до наукової інформації та обміну думками науковців. Слід зазначити, що від часу виникнення і до сьогодні модель наукового електронного журналу пройшла ряд випробувань, експериментів тощо. Одні з них виявилися вдалими і були сприйняті однозначно (мережеве розповсюдження, пошукові функції, наприклад), інші – викликають багато дискусій (вартість, архівування тощо). Тому сьогодні ще не можна говорити про модель електронного журналу як остаточно визначену й усталену. Електронний журнал все ще перебуває у процесі розвитку, і безумовно, на цей процес впливатимуть у подальшому і розвиток ІКТ, і пошуки нових моделей електронного видання, і поширення наукової інформації загалом.

У ході дослідження було підтверджено також, що на вістрі експериментального запровадження нових технологій у створенні та розвитку електронного журналу продовжують знаходитися США, Канада та Західна Європа. Країни Центральної та Східної Європи, та такі, що розвиваються, здебільшого послідовно і виважено підходять до подібних експериментів, покладаючись на перевірені вже технології та досвід.

Виникнення та розвиток електронного наукового журналу спричинили низку змін у роботі бібліотек, які почали активно включати електронні журнали (як і електронні видання в цілому) в свої колекції, особливо на третьому етапі – з початку 1990-х – на поч. XXI століття.

В Україні перші активні експерименти з електронними виданнями зафіксовані також із часів запровадження веб-технологій, але процес розвитку вітчизняного електронного журналу все ще перебуває в початковому стані. Слід зазначити, однак, очевидні переваги цього: переважна більшість існуючих вітчизняних журналів є у вільному доступі, тобто без вимог до сплати за доступ. Це надзвичайна перевага, на нашу думку, дозволить скоротити існуючий розрив.

Таким чином, на початку XXI ст. електронні журнали впевнено здобувають першість, що належала протягом кількох століть іншому засобу наукової комунікації – журналам друкованим. Електронні журнали відкрили нову еру, забезпечуючи таку оперативність і повноту задоволення інформаційних потреб у знаннях, одержаних у процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної та виробничої діяльності світової академічної та професійної спільноти, якої ніколи не було і не могло бути в еру друкованого журналу. Від появи Інтернету, і особливо веб-, електронний журнал стає центральною складовою в системі електронної наукової комунікації, ключовим елементом у мережній інтелектуальній громаді. Дослідженням зафіксовано ту модель електронного журналу, що склалася на початок XXI століття, встановлено, що сучасний ринок електронних журналів та дотичних служб бурхливо розвивається і сьогодні. Світ все ще знаходиться в стадії трансформації, вдосконалення цієї моделі. В Україні цей процес відбувається із запізненням приблизно в десять років. Ще невідпрацьовані бізнес-моделі розповсюдження, технологічні схеми та механізми роботи з такими ресурсами тощо. Однак, Україна отримала можливість врахувати і адаптувати відповідний зарубіжний досвід, а отже, уникнути неефективних шляхів розвитку і досить швидко наздогнати передові країни світу. До того ж наша держава має досить значний інтелектуальний потенціал. Тут існують всі передумови для включення електронних публікацій у систему наукових комунікацій (наприклад, проекти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України у створенні бази даних «Україніка наукова», порталу наукової періодики, бази даних дисертацій тощо, відповідні проекти НаУКМА, НТУ «КПІ», Чернівецького та Тернопільського технічних університетів та ін.).

У третьому розділі – **«Електронні журнали в структурі інформаційних ресурсів бібліотеки»** – аналізуються ті трансформаційні процеси, що відбулися в книгозбірнях світу з появою електронних ресурсів. Завдяки впровадженню ІКТ у цілому значно збагатилися функції бібліотеки: соціальна, меморіальна, комунікативна, кумулятивна, тобто ті, що забезпечують збирання, зберігання документів і задоволення на цій основі потреб користувачів. Бібліотека XXI століття покликана забезпечити доступ до глобальних інформаційних ресурсів,

у т. ч., світової електронної наукової періодики, шляхом кумуляції, оброблення та поширення в часі й просторі масивів електронних даних, у тому числі електронних журналів.

Електронна колекція стає такою ж невід'ємною складовою сучасної бібліотеки, як і колекція друкована. Чітко простежується не тільки перспектива зростання, але навіть експансії електронної складової бібліотечних фондів: електронні документи та мережні технології їхнього доставляння стають визначальною компонентою розвитку бібліотечно-інформаційної структури в цілому. Зафіксовано, що однією з головних функцій адміністративної та технологічної діяльності бібліотек найближчим часом стане управління електронними ресурсами, в т. ч. електронними журналами.

Суттєвим тут є те, що у фондах бібліотек присутні документи, що фізично їм не належать і їхня кількість буде зростати. Електронні каталоги та інші довідково-пошукові системи включають і віртуальні по відношенню до даної бібліотеки ресурси. Формування та підтримка електронних колекцій стає більш вартісною у порівнянні з друкованими виданнями, зокрема за рахунок витрат на підготовку кваліфікованого персоналу, створення інфраструктури та ліцензування. Трансформуються процеси обслуговування: віддалений доступ до електронних ресурсів бібліотеки починає конкурувати з фізичним відвідуванням книгозбірні користувачем. Змінюється й система МБА, до функцій якої все частіше включається електронне доставляння документа (ЕДД). У роботі з електронними журналами бібліотекам частіше доводиться працювати не з окремими назвами, а з пакетними передплатами, які пропонують більшість видавництв, навіть у випадку змушеної передплати непрофільних чи малопопулярних для бібліотеки видань. Результати дослідження цих та інших змін у роботі бібліотек представлені в цьому розділі.

Дослідженням зафіксовано ту модель електронних журналів як складової інформаційних ресурсів бібліотеки, що сформувалася на початок ХХІ століття. Гіпертекстові зв'язки у електронних журналах визначено як одні з основних переваг у системі інформаційного забезпечення потреб користувачів. Розглянуто основні міжнародні проекти в цій царині: CrossRef, Open Journal Project, PubMed Central. Обґрунтовано важливість дотримання прав інтелектуальної власності для електронних публікацій та роль ідентифікатора цифрового об'єкту в цьому. Проаналізовані основні моделі встановлення вартості електронних журналів, що склалися на міжнародному ринку наукової періодики. Прогнозуються наступні можливі моделі та роль бібліотек як основних передплатників. Проблема збереження та архівування електронних журналів є також однією з найбільш дискусійних і саме вона спричинює те, що бібліотеки світу в більшості не поспішають замінити стовідсотково передплату друкованих журналів на електронні, навіть, якщо це вигідно фінансово. Бібліотека має гарантувати користувачу доступ до будь-яких попередніх випусків журналів, якщо він того

потребує; гарантувати, що у виданні не зміниться нічого з бажання видавця чи автора, не буде вилучено статтю чи змінено зміст тощо.

У передплаті електронних журналів бібліотеки світу надають перевагу безпосереднім зв'язкам із видавництвами, які пропонують доступ до власних журналів через спеціально організовані служби. Однак досліджено і роль посередників – агрегаторів (вендорів) різноманітних інформаційних послуг, які збирають електронні публікації з журналів різних видавництв та (чи) з різних джерел в єдину базу (бази) даних, і відіграють важливу роль у забезпеченні доступу до наукових журнальних публікацій. Розглянуто переваги і недоліки представлення електронних журналів у службах посередників, діяльність найбільш відомих на світовому ринку: EBSCO, ProQuest, BioOne, JSTOR, OVID, Highwire Press та ін.

Особливу увагу в дослідженні приділено організації роботи консорціумів бібліотек, що працюють з електронними журналами, як вирішальної складової бібліотечної кооперації в епоху електронних ресурсів. Саме об'єднуючи зусилля провідні книгозбірні світу не лише вибудовують політику роботи з колекціями електронних журналів, але як основні передплатники-споживачі, впливають на формування сучасних моделей електронних журналів: встановлення бізнес-моделей, проблеми архівування тощо. Проаналізований міжнародний та вітчизняний досвід підтверджує такий висновок.

Автором дисертації проаналізовано проблеми менеджменту колекцій електронних журналів в історико-бібліотекознавчому аспекті. Сформульовано, що управління колекцією електронних журналів у бібліотеці – це комплекс взаємопов'язаних логічних процесів та операцій: організаційних, технічних, технологічних. Запропоновано технологічну модель життєвого циклу електронного журналу в бібліотеках, а також основні засади управління такою колекцією, які розроблені на основі історичного досвіду провідних бібліотек світу за останні 10-15 років. З урахуванням комплексності взаємопов'язаних бібліотекознавчих, інформаційно-технологічних та нормативно-правових питань та на основі використання відповідного зарубіжного досвіду проаналізовано кожний з етапів роботи бібліотек з електронними журналами: відбір; організація тестового періоду; перевірка і налаштування технічних параметрів доступу; управління доступом та аутентифікація; узгодження і підписання ліцензійної угоди з постачальником (видавцем чи вендором); власне замовлення та придбання (угода, сплата рахунків); реєстрація та облік; каталогізація ресурсів чи/та представлення їх на веб-сайті; популяризація ресурсу для користувачів; аналіз статистики використання; подовження (поновлення) передплати чи відмова (вилучення з колекції).

Бібліотеки, які добре вміють управляти змінами, повинні також добре управляти колекцією електронних журналів. Для книгозбірень України є особливо важливим цей досвід з огляду на необхідність скорочення відставання в освоєнні ІКТ та участі бібліотек у формуванні суспільства знань. Слід зазначи-

ти досить високу активність, передусім, академічних та університетських бібліотек України, у використанні електронних журналів, засвідчену статистичними даними консорціумів (Інформатіо, проекту INTAS) та окремих книгозбірень (Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Наукової бібліотеки НаУКМА та ін.). Передусім, важливим є відповідний досвід Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, яка реалізує кілька відповідних важливих проектів (зокрема, «Портал наукової періодики», формування реферативної бази даних «Україніка наукова», «Електронні наукові фахові видання», «Наукова періодика України»), а також активно відпрацьовує моделі та технології роботи з електронними ресурсами в цілому. Серед інших лідерів у напрямі використання електронних ресурсів – бібліотеки Національного університету України «Києво-Могилянська академія», Харківського національного університету ім. В. Каразіна, Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, Тернопільського технічного університету ім. І. Пулюя, окремих регіональних наукових бібліотек (Кіровоградської, Рівненської, Вінницької ОУНБ). Але, навіть ці книгозбірні не можуть стверджувати, що запровадили цілісний та комплексний підхід до управління електронними колекціями. Залишаються невирішеними багато питань, пов'язаних із середовищем світових інформаційних ресурсів у цілому і, зокрема, колекціями електронних журналів: невідпрацьовані ще технології, не вирішені організаційні, технічні та фінансові питання.

Таким чином, отримані в результаті дослідження висновки, дають підґрунтя для ефективного здійснення діяльності бібліотек України щодо електронних журналів, кваліфікованого менеджменту колекцій таких видань.

У **загальних висновках** зазначено, що:

1. На основі узагальнення широкого кола опублікованих і неопублікованих джерел проаналізовано стан наукового вивчення проблеми. Відтворено цілісну картину еволюції електронного журналу у світі та особливості цього процесу в Україні, а також закономірності соціально-комунікативної діяльності бібліотек, зокрема принципи побудови та управління сучасних бібліотечних колекцій, невід'ємною складовою яких стають електронні ресурси, в т. ч. електронні журнали.

Здійснено історико-порівняльний аналіз зібраних матеріалів, що істотно розширює інформаційне поле бібліотекознавства. Виявлено провідні напрями, тенденції та специфіку процесу еволюції електронного журналу в системі наукової комунікації в цілому і як документно-інформаційного ресурсу бібліотек різних країн світу, а також основні тенденції й особливості цього процесу в Україні.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що розвиток електронного журналу та відповідний досвід роботи книгозбірень з ним досліджувалися фрагментарно, тільки в окремих напрямках та аспектах.

2. У дослідженні запропоновано визначення дефініції електронного журналу як періодичного електронного видання, що є закінченим електронним ре-

сурсом (гіпертекстовим, інтерактивним, мультимедійним тощо) і вміщує групу електронних документів (статей), що пройшли редакційно-видавничу обробку та призначені для довготривалого зберігання, розповсюдження в комп'ютерних мережах у незмінному вигляді. Охарактеризовано основні типи та види електронного журналу в залежності від способів створення (паралельні, оригінальні, комбіновані), розповсюдження та зберігання (локальні, мережеві), вартості та умов передплати (пакетні пропозиції, сплата на назву, сплата за архів та ін.), ліцензійних умов доступу (авторизація, Інтернет-протокол) тощо. Визначено існуючі переваги електронного журналу та досліджено стандарти стосовно пошуку та архівування. Виокремлено серед основних переваг – широкий спектр пошукових функцій та можливість гіпертекстових зв'язків.

3. Дослідження засвідчило, що науковий журнал залишається донині основою наукової комунікації як першоджерело для опублікування наукових ідей, теорій, результатів наукових розробок, місцем для критичного розгляду та розповсюдження нових знань. Електронний журнал не змінив, а успішно доповнив та поліпшив ці функції і надав їм нових переваг, передусім у оперативності та різноманітності пошукових можливостей. На початку XXI ст. електронний журнал стає центральною складовою в системі електронної наукової комунікації світової інтелектуальної громади.

4. Комплексне дослідження еволюції електронного журналу засвідчило зумовленість його появи технологічними, економічними та іншими факторами розвитку людської цивілізації в епоху переходу від постіндустріального до інформаційного суспільства. Обґрунтовано три основні етапи в еволюції електронних журналів з огляду на світові тенденції (хронологія цих етапів змінюється залежно від країни чи групи країн):

- етап модернізації (1960-ті – 1970-ті рр.) – характеризується початком використання комп'ютерів для виробництва традиційних (друкованих на папері публікацій) та розповсюдженням текстів статей в електронній формі;
- інновацій («довебівський період», 1980-ті – початок 1990-х рр.): етап активних експериментів із новими можливостями (властивостями) комп'ютерних технологій для створення електронного журналу;
- етап трансформації (1991 р. – до тепер): з появою веб-технологій відбувається генерація практично нового виду електронного журналу (гіпертекстові посилання, пошукові функції, гіпермедіа тощо), з'являються оригінальні електронні журнали, створені *ab initio* для електронного середовища і в цьому середовищі.

Еволюційний процес не має чіткої логіки поступового переходу від першого етапу до наступного. Таким чином, сьогодні маємо на практиці одночасно всі три етапи у процесі створення та розповсюдження електронного журналу для різних країн і груп видавців. Дослідженням встановлено, що у 2007 р. електронний журнал все ще знаходиться в стадії трансформації, вдосконалення, а не усталеної схеми. На його розвиток впливатимуть у подальшому вдосконалення

ІКТ, пошуки нових моделей електронного видання, наукової комунікації загалом і моделі відкритого доступу, зокрема.

5. У дисертаційному дослідженні з'ясовано, що існують загальносвітові тенденції розвитку електронного журналу як складової інформаційних ресурсів бібліотеки, а також національна та регіональна специфіка цього. Відмічені особливості бібліотек як основних передплатників, що впливають на формування моделей електронного журналу та інші фактори (вартість, ліцензування, забезпечення доступності, архівування та збереження тощо). Проаналізований міжнародний та вітчизняний досвід роботи бібліотек дозволяє стверджувати, що в епоху електронних ресурсів вирішальну роль починають відігравати не стратегії окремих бібліотек по роботі з електронними журналами, а спеціальних бібліотечних об'єднань – консорціумів. Саме об'єднуючи зусилля провідні книгозбірні світу не лише вибудовують політику роботи з колекціями електронних журналів, але, як основні передплатники-споживачі, впливають на формування сучасних моделей електронних журналів: встановлення вартості, проблеми архівування тощо.

6. Дослідженням встановлено, що в Україні процес створення електронних журналів та відповідна робота бібліотек з цим інформаційним ресурсом відбувається із запізненням приблизно в десять років, порівняно з країнами Північної Америки та Західної Європи, хоча й досить активно розвивається за останні кілька років. Здебільшого це – паралельні електронні видання (понад 60 назв), ще майже не відпрацьовані технології створення й розповсюдження оригінальних електронних журналів. Не налагоджені бізнес-моделі розповсюдження і сервіси роботи з такими ресурсами; наявні онлайн-джерела наукової інформації в нашій державі сьогодні є розпорошеними і не мають належної підтримки в аспекті їхньої інтеграції та організації довготермінового зберігання та збереження. Бібліотеки, за винятком окремих проєктів академічних бібліотек, здебільшого все ще не вважають електронні журнали повноцінною складовою своїх фондів. Однак Україна отримала можливість врахувати і адаптувати відповідний зарубіжний досвід, виважено застосувати вже перевірені на міжнародному рівні технології та знання у створенні та розповсюдженні електронних журналів, активному включенні їх до процесів наукової комунікації та бібліотечних ресурсів, а отже уникнути неефективних шляхів розвитку і досить швидко наздогнати передові країни світу. До того ж, в Україні створено передумови для включення електронних публікацій до системи наукових комунікацій. Надзвичайно важливими в цьому є проєкти Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського НАН України, зокрема, створення загальноакадемічного порталу наукової періодики, що має трансформуватися в загальнодержавний.

7. У дослідженні визначено, що однією з головних організаційних функцій бібліотек найближчим часом стане управління електронними ресурсами, в т. ч. електронними журналами. Управління колекцією електронних журналів у бібліотеці – це багатофункціональний комплекс взаємопов'язаних логічних

процесів та організаційних, технічних, технологічних рішень. Запропоновано технологічну модель життєвого циклу електронних журналів у бібліотеках та основні засади управління такою колекцією, що розроблені на основі історичного досвіду провідних бібліотек світу за останні 10-15 років.

Для книгозбірень України є особливо важливим такий досвід з огляду на необхідність скорочення відставання в освоєнні ІКТ та участі бібліотек у формуванні Суспільства Знань. Отримані в результаті дослідження результати дають підґрунтя для ефективного впровадження у сферу дії бібліотек України роботи з електронними журналами, кваліфікованого менеджменту колекцій цих документів.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. Ярошенко Т. О. Наукові комунікації XXI століття : електронні ресурси для науки та освіти України / Тетяна Ярошенко // Бібл. вісн. – 2006. – № 5. – С. 17–22.

2. Ярошенко Т. О. Електронний журнал у дзеркалі публікацій у професійній пресі / Тетяна Ярошенко // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 5. – С. 29–32.

3. Ярошенко Т. О. Наукова інформація у відкритому доступі : нові моделі комунікації в інформаційному суспільстві / Т. О. Ярошенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 4. – С.80–87.

4. Ярошенко Т. О. Наукові комунікації XXI століття : електронні ресурси для науки та освіти України / Т. О. Ярошенко // Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили. Сер. Історичні науки / Миколаїв. держ. гуманіт. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2006. – Т. 52, вип. 39. – С. 148–154.

5. Ярошенко Т. О. Еволюція журналу як засобу наукової комунікації : від друкованих видань до оригінальних електронних журналів / Тетяна Ярошенко // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 10. – С. 29–34 ; № 11. – С. 28–33.

6. Ярошенко Т.О. Управління колекціями електронних журналів : нова роль бібліотек у створенні інформаційного освітньо-наукового простору України / Тетяна Ярошенко // Бібл. планета. – 2005. – № 4 – С. 14–18.

7. Ярошенко Т. О. Електронні журнали : можливості XXI століття для науки та освіти України / Т. О. Ярошенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 2. – С. 70–75.

8. Ярошенко Т. О. Електронні журнали – бібліотекам України : перший Всеукраїнський консорціум бібліотек-користувачів електронними журналами видавництва «Springer» / Тетяна Ярошенко, Олеся Архипська // Вісн. Кн. палати. – 1999. – № 12. – С. 24–27.

9. Ярошенко Т. О. Бібліотечні Консорціуми : перспективи розвитку / Т. О. Ярошенко // Бібл. форум України. – 2006. – № 4. – С. 7–11.

10. Ярошенко Т. О. Електронні журнали : нові можливості для бібліотек України / Тетяна Ярошенко // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь, 2004. – Т. 2, № 48. – С. 156–164.

11. Ярошенко Т.О. Як забезпечити науково-технічною інформацією сучасний університет? / Т. О. Ярошенко, О. В. Васильєв, О. І. Сегін // Вища освіта. – 2003. – № 1. – С. 51–61.

12. Ярошенко Т. О. Електронні журнали – нові можливості в інформаційному забезпеченні науки та освіти / Т. О. Ярошенко // Наукові записки. Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Т. 19 : спец. вип. : У 2-х ч. – Ч. 1 / редкол. : В. С. Брюховецький, М. Т. Брик, В. П. Моренець та ін. ; упоряд. : М. Т. Брик, Н. Г. Антонюк ; НаУКМА. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2001. – С. 27–31.

13. Ярошенко Т.О. Нові горизонти в наукових комунікаціях: Відкритий Доступ // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса [Электронный ресурс] : Материалы конф. "Крым 2007". — М.: ГПНТБ России, 2007. — 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).

14. Ярошенко Т. На шляху до інформаційного суспільства : електронні ресурси для науки та освіти України / Тетяна Ярошенко // Бібліотека і книга у контексті часу : зб. наук. ст. міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 11–13 трав. 2006 р. / уклад. С. Басенко, Н. Маслова-Зоріна. – К.: НПБ України, 2006. – С. 273–283.

15. Ярошенко Т. О. Електронні журнали – проблема чи панацея / Тетяна Ярошенко // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире : новые технологии и новые формы сотрудничества = Libraries and Associations in the Transient World : New Technologies and New Forms of Cooperation = Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється : нові технології та нові форми співробітництва : матеріали 7-ої міжнар. конф., м. Судак, Автономна Республіка Крим, Україна, 3 – 11 черв. 2000 р. – М., 2000. – Т. 1. – С. 67–69

Анотація

Ярошенко Т.О. Електронний журнал в системі інформаційних ресурсів бібліотеки : друга половина ХХ – початок ХХІ ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.08 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. – Київ, 2008.

Дисертація є комплексним дослідження процесу становлення і розвитку електронного журналу як засобу наукової комунікації та складової інформаційних ресурсів сучасної бібліотеки. Простежено цілісну картину еволюції наукового журналу, проаналізовано передумови виникнення та етапи (модернізації, інновації, трансформації) розвитку електронного журналу з точки зору світових тенденцій. Розглянуто основні функції, характеристики та переваги наукового електронного журналу, існуючі стандарти його створення та розповсюдження. Обґрунтовано відповідні концептуальні, науково-методичні та практичні напрями роботи бібліотек з електронними журналами на всіх етапах їхнього роз-

витку. Визначено особливості управління колекціями електронних журналів у бібліотеках, запропоновано технологічну схему та основні принципи такого управління, котрі розроблені на основі практичного досвіду провідних бібліотек світу за останні 10-15 років.

Ключові слова: електронний журнал, науковий журнал, електронний ресурс, електронне видання, електронне видавництво, електронна бібліотека, інформаційні ресурси, наукова комунікація, наукова інформація

Аннотация

Ярошенко Т.А. Электронный журнал в системе информационных ресурсов библиотеки : вторая половина XX – начало XXI ст. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.08 – книговедение, библиотековедение, библиографоведение. – Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского. – Киев, 2008.

Диссертационное исследование посвящено комплексному изучению процесса становления и развития научного электронного журнала как средства научной коммуникации и неотъемлемой составляющей информационных ресурсов современной библиотеки. Электронный журнал в начале XXI столетия становится доминирующим элементом системы электронной коммуникации мирового интеллектуального сообщества.

Автором изучены источниковедческая и историографическая базы по вопросам истории электронных журналов. Впервые исследована целостная картина эволюции научного электронного журнала в разных странах мира и особенности этого процесса в Украине. Детально изложены предпосылки возникновения электронного журнала, выявлены главные тенденции развития научного журнала (от печатного и до электронного). Определены также основные этапы эволюции электронного журнала с точки зрения мировых тенденций, такие как: модернизации (1960-е – 1970-е гг.), инновации («довебовский» период, 1980-е – начало 1990-х гг.), трансформации (начиная с 1991 г.). Сегодня электронный журнал все еще находится в стадии трансформации, усовершенствования, не существует устойчивой схемы его создания и распространения. Зафиксирован процесс поиска альтернативных моделей научной коммуникации, в частности, модели открытого доступа. Определены основные функции и характеристики научного электронного журнала, существующие стандарты его создания и распространения, аргументированы его преимущества.

Важным результатом исследования является глубокий анализ тех трансформационных изменений, которые произошли в библиотеках разных стран с появлением в их фондах электронных ресурсов в целом и, в частности электронных журналов. Обозначены основные концептуальные, научно-методические и практические направления работы библиотек с электронными журналами на всех этапах их развития. Отмечены особенности библиотек (как основных подписчиков), влияющих на формирование последующих моделей электронного журнала, в частности в характеристиках стоимости, обеспечения доступа, архивирования и т.д. Анализ международного и отечественного опыта библиотечной работы позволяет утверждать, что в эпоху накопления электронных ресурсов решающее значение имеют стратегии не отдельных библиотек в работе с электронными журналами, а специальные библиотечные консорциумы. Предложена технологическая модель жизненного цикла электронных жур-

налов в библиотеках. Определены особенности управления коллекцией электронных журналов в библиотеке – многофункционального комплекса взаимосвязанных логических процессов и операций. Изложены основные принципы такого управления, разработанные на основе практического опыта ведущих библиотек мира за последние 10-15 лет. Собранный и обобщенный материал существенно расширит информационное поле библиотековедения.

Ключевые слова: электронный журнал, научный журнал, электронный ресурс, электронное издание, электронное издательство, электронная библиотека, информационные ресурсы, научная коммуникация, научная информация

Annotation

Yaroshenko T.O. Electronic journal in the system of library information resources: the second part of the 20th century – beginning of the 21st century – Manuscript.

Dissertation fulfils the requirements for the candidate degree in the historical sciences. Speciality 07.00.08 – Bibliology, Library sciences, Bibliography. The V. Vernadsky National Library of Ukraine. – Kyiv, 2008.

Dissertation is devoted to studying of history of formation and development of the electronic journal and its role in scientific communication and as an important component of the contemporary library's information resources. Scholarly journal evolution is discussed including reasons of its emergence and main milestones of its development which are analyzed from in relation to worldwide trends (modernization, innovation, transformation). The main functions, features and advantages of the scholarly electronic journal as well as existing standards of creation and dissemination, are traced. Basic conceptual, research and practical directions of library work using electronic journals through every stage of development, is proven. Peculiarities of electronic journal collection management are defined, as well as an appropriate technology scheme and key principles of collection management, which are based on the experience of advanced libraries worldwide during the last 10-15 years.

Key words: electronic journal, scholarly journal, electronic resource, electronic publications, electronic publishing, digital library, information resources, communication in science, scientific information

Підписано до друку 14.04.2008 р.
Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 1,16. Обл.-вид арк. 1,25.
Тираж 100 прим. Зам. № 8.

Науково-видавничий центр НБУВ.
03039, Київ-39, просп. 40-річчя Жовтня, 3